

სარგის ცაიშვილი – 95

ივანე ამირხანაშვილი

*თსუ შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი
TSU Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature*

მთის მწვერვალებიდან ცხოვრების მწვერვალებამდე

არიან ადამიანები, რომლებიც თავიანთი ცხოვრებითა და მოღვაწეობით ეპოქის სულისკვეთებას გამოხატავენ. ერთ-ერთი ასეთი პიროვნება გახლდათ აკადემიკოსი სარგის ცაიშვილი, რომელიც გასული საუკუნის 50-იანი წლების ბოლოს გამოვიდა სამოღვაწეო ასპარეზზე. ეს იყო დრო, როდესაც საზოგადოებამ დაინახა თავისუფლების მცირეოდენი ნიშნები და მეტ-ნაკლებად შესაძლებელი გახდა შინაგან მისწრაფებათა განხორციელება. სარგის ცაიშვილმა, როგორც თავისი დროის ჭეშმარიტმა შვილმა, თავისუფლების გზა აირჩია და ეს გზა

შორეული თეთრი მწვერვალებიდან დაიწყო, ალპინისტი გახდა, რათა სამყაროს უსაზღვროება თვალთ ეხილა და შემდეგ ამ ხილვით მოგვრილი განცდა პრაქტიკულ-ინტელექტუალურ საქმიანობაში გადაეტანა. მან ეს შეძლო. თავისუფლება და მასშტაბურობა ახასიათებს მის მიერ განვლილ ცხოვრებას, მოქალაქეობას, საზოგადო მოღვაწეობასა და სამეცნიერო-სალიტერატურო გზასავალს.

რუსთველოლოგი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი, პროფესორი სარგის ცაიშვილი დაიბადა 1929 წლის

20 დეკემბერს თბილისში, ქართული ლიტერატურის ცნობილი მკვლევრის, სოლომონ ცაიშვილის ოჯახში.

1952 წელს დაამთავრა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტი და სწავლა განაგრძო შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ინსტიტუტის ასპირანტურაში. აქვე დაიცვა საკანდიდატო და სადოქტორო დისერტაციები.

იყო „ვეფხისტყაოსნის“ აკადემიური ტექსტის დამდგენი კომისიის დირექტორი, შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე და შემდეგ დირექტორი, ჟურნალ „ლიტერატურა და ხელოვნების“ მთავარი რედაქტორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ქართული ენისა და ლიტერატურის კათედრის ხელმძღვანელი, საქართველოს ალპინისტთა ფედერაციის პრეზიდენტი. გარდაიცვალა 1992 წლის 18 მაისს. დაკრძალულია მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა დიდუბის პანთეონში.

ცნობილი ენათმეცნიერი, „ვეფხისტყაოსნის“ აკადემიური ტექსტის დამდგენი კომისიის წევრი, პროფესორი გურამ კარტოზია იხსენებდა: „1963 წლის აგვისტოში მოვიდა სარგის ცაიშვილი „ვეფხისტყაოსნის“ კომისიაში როგორც ამ კომისიის თავმჯდომარის მოადგილე და მისი ფაქტობრივი ხელმძღვანელი. მეც მაშინ ჩამრიცხეს კომისიის შტატში უმცროს მეცნიერ თანამშრომლად. მოვიდა და მოკლე ხანში შეძლო შეექმნა დიდი ეროვნული საქმის კეთებისათვის გართიანებულ ენთუზიასტთა შეკრული კოლექტივი, რომლის წევრებისათვის უდავო იყო თავიანთი ხელმძღვანელის ურყევი ავტორიტეტი. ისინი უდიდეს პატივს სცემდნენ მას, წრფელი გულით უყვარდათ მაღალი პროფესიული და ადამიანური, კაცური თვისებების გამო, პრინციპულობის, ჰუმანურობის, გულითადობის, უშურველობის გამო. უყვარდათ ეს სახიერი, ლამაზი კაცი, რომელმაც საქმის გაძლოლაც კარგად იცოდა და გვერდში ამოდგომაც, გაჭირვებაში შველაც და ლხინში მხარის დამშვენებაც. სარგისი ჩვენი თავკაცი იყო სამსახურშიცა და სუფრაზეც, ექსკურსიებსა და სხვადასხვა ღონისძიებებზე“.

როგორც გურამ კარტოზია იხსენებდა, სარგის ცაიშვილმა დიდი შრომა გასწია „ვეფხისტყაოსნის“ აკადემიური ტექსტის დამდგენი კომისიის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შექმნა-გამლიერებისათვის, მუშაობის ორგანიზაციული ფორმების შემუშავებისათვის. მისი ხელმძღვანელობით შეიქმნა უმდიდრესი სალექსიკონო ფონდი,

რუსთველოლოგიური ლიტერატურის ანოტირებული ბიბლიოგრაფია. ჩამოაყალიბა კომისიის სამუშაო ჯგუფები, რომლებიც ამზადებდნენ დადგენილი ტექსტის პროექტს მთავარი რედაქციისათვის, რამაც საგრძნობლად დააჩქარა მუშაობის ტემპი. მისი წინადადებით დაიწყო მთავარი რედაქციის სხდომათა ოქმების ბეჭდვა ჟურნალ „მაცნეში“. ამან უთუოდ შეუწყო ხელი „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის დადგენის სამუშაოების პროპაგანდას, ამ სამუშაოთა საჯაროობას, მკითხველთა ინფორმირებას, ტექსტობრივი მონაცემების დადგენა-დაზუსტებას.

სარგის ცაიშვილმა, მართლაც, დიდი ღვაწლი დასდო „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის დადგენის საშვილიშვილო საქმეს. ამას მოწმობს მისი ცნობილი შრომა „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის ისტორია“, რომელიც ორ ტომად გამოიცა 1970 წელს. 162 ხელნაწერისა და 32 ფრაგმენტის შესწავლის საფუძველზე მკვლევარს მიღებული აქვს მრავალი მნიშვნელოვანი დასკვნა. განხილული აქვს ისეთი საკვანძო საკითხები, როგორებიცაა „ვეფხისტყაოსნის“ შესწავლის ისტორია უადრესი, მე-15 საუკუნის, პერიოდიდან მეოცე საუკუნემდე, ვახტანგ მეექვსის ღვაწლი „ვეფხისტყაოსნის“ შესწავლის საქმეში, ტექსტოლოგიური საკითხები თეიმურაზ ბაგრატიონისა და მის მოწაფეთა შრომებში, მწერალთა კომისიის მიერ მომზადებული ტექსტი 1888 წლის ქართველიშვილისეული გამოცემისათვის, „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის საკითხები მეოცე საუკუნის დასაწყისის რუსთველოლოგიაში (ნიკო მარი, დავით კარიჭაშვილი, სარგის კაკაბაძე, იუსტინე აბულაძე), „ვეფხისტყაოსნის“ პირველი საიუბილეო გამოცემა (1937), „ვეფხისტყაოსნის“ რედაქციების, ხელნაწერების და ფრაგმენტების აღწერა.

ფილოლოგიურ წრეებში დღემდე პოპულარულია სარგის ცაიშვილის წიგნი „შოთა რუსთაველი – დავით გურამიშვილი“, რომლიც 1974 წელს დასტამბა გამომცემლობა „მეცნიერებამ“. წიგნის პოპულარობა განაპირობა იმან, რომ ავტორს ბევრი საკითხი ახლებურად და საინტერესო რაკურსით აქვს გაშუქებული. პირველი ნაწილი ეთმობა ნარკვევებს ძველი ქართული მწერლობის ისტორიიდან. რუსთაველისა და გურამიშვილის გარდა, წარმოდგენილია ბესარიონ გაბაშვილის პოეზიის პოეტიკურ-ესთეტიკური ასპექტები, იოსებ სააკაძის „დიდმოურავიანის“, ფეშანგის „შაჰნავაზიანისა“ და „რუსუდანიანის“ ისტორიულ-ფილოლოგიური საკითხები, ვახტანგ მეექვსისა და სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკოლოგიური ღვაწლი. საინტერესო და მრავალფეროვანია მეორე ნაწილიც, რომელშიც განხილულია „თამა-

რიანის“ ტექსტოლოგიური საკითხები, ბესიკ გაბაშვილის თხზულებათა აკადემიური გამოცემა, შოთას პორტრეტი ქვაბისხევის ბაზილიკაში, ოლივერ უორდროპის წერილი „ვეფხისტყაოსანზე“ და სხვა, მაგრამ მთავარი, როგორც ითქვა, არის შოთა რუსთაველისა და დავით გურამიშვილის ბიოგრაფიისა და პოეტიკის საკითხები, რომლებიც სიღრმისეულად, მაღალპროფესიულად, გულდასმით არის გაანალიზებული.

თუ რამდენად მნიშვნელოვანია სარგის ცაიშვილის მიერ წარმოებული რუსთველოლოგიური კვლევები, კარგად გამოჩნდა 1966 წელს რუსთაველის საიუბილეოდ ნოდარ ნათაძის თანაავტორობით გამოცემულ წიგნში „შოთა რუსთაველი და მისი პოემა“, რომელიც ყველა ძირითად ევროპულ ენაზე ითარგმნა. ეს წიგნი დღემდე ინარჩუნებს აქტუალურობას და ერთ-ერთ მოთხოვნად სახელმძღვანელოდ ითვლება სტუდენტი ახალგაზრდობისათვის.

აუცილებლად უნდა აღინიშნოს 1980 წელს გამოცემული დავით გურამიშვილის თხზულებათა სრული კრებული, რომელიც შეადგინა და შესავალი წერილი დაურთო სარგის ცაიშვილმა. „დავითიანის“ გარდა, წიგნში შესულია დავით გურამიშვილის ტექნიკური გამოგონება სათაურით „სარწყავისა და წისქვილის ამბავი და მოხაზულობა“, პოეტის ავტოპორტრეტი და მის მიერ მირიან ბატონიშვილისადმი 1787 წლის სექტემბერში მირთმეული არზა, აგრეთვე, ბიბლიოგრაფია, საკუთარ სახელთა ცნობარ-სამძიებელი, კორნელი კეკელიძის კომენტარები და ივანე გიგინეიშვილის მიერ შედგენილი ლექსიკონი. ამ გამოცემის მიხედვით, ბატონმა სარგისმა წამოიწყო სიმფონია-ლექსიკონის შედგენა, მაგრამ, სამწუხაროდ, საქმის ბოლომდე მიყვანა არ დასცალდა.

სარგის ცაიშვილის წიგნებს შორის ყურადღებას იქცევს კიდევ ერთი კრებული. ეს არის „ქართული მწერლობა. წერილები, ნარკვევები, ესეები“ (გამომცემლობა „მერანი“, 1990, რედაქტორი ნოდარ გრიგალაშვილი). წიგნში შედის მრავალი საინტერესო წერილი არა მარტო ძველი ქართული ლიტერატურის, არამედ ახალი და უახლესი მწერლობის საკითხებზე. კერძოდ, ვეცნობით სარგის ცაიშვილის მოსაზრებებს ალექსანდრე ჭავჭავაძის, ნიკოლოზ ბარათაშვილის, ილია ჭავჭავაძის, ვაჟა-ფშაველას, გალაკტიონ ტაბიძის, ტიცვიან ტაბიძის, ლეო ქიჩელის, ნიკო ლორთქიფანიძის, კონსტანტინე გამსახურდიას, გერონტი ქიქოძის, სიმონ ჩიქოვანის, კონსტანტინე ჭიჭინაძის, ლევან გოთუას, თედო სახოკიას, იპოლიტე ვართაგავას, გიორგი შატბერაშვი-

ლის, გრიგოლ აბაშიძის, ნოდარ დუმბაძის, არჩილ სულაკაურის, გურამ ასათიანისა და ოტია პაჭკორიას შემოქმედების შესახებ.

სახასიათოა კრებულის პირველივე წერილი სათაურით „სიტყვის უკვდავება“. წერილის თემაა იაკობ ხუცესის მოთხრობა „შუშანიკის წამება“. ამავე დროს, ეს არის პოლემიკა ვახტანგ ჭელიძესთან (სტატია „ჩარჩოები“, გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო“, 1976, 4.VI, N 23) და თამაზ ჭილაძესთან (წერილი „იაკობ ცურტაველის „შუშანიკის წამება“, ჟურნალი „ცისკარი“, 1977, N 5). სარგის ცაიშვილი ფართოდ ანალიზებს იაკობ ხუცესის მოთხრობის ლიტერატურულ ღირსებებსა და ისტორიულ-ფილოლოგიურ დეტალებს და ამ სამეცნიერო რეფლექსიებში ჩართულია პოლემიკური ნაკადი. ეს გახლავთ ნიმუში იმისა, თუ როგორ შეიძლება უარყო, გააბათილო ოპონენტის მოსაზრებები ისე, რომ იოტისოდენა ჩრდილიც არ მიაყენო არც მის პიროვნებას და არც მის ავტორიტეტს. ეს მხოლოდ მაღალი ღირსების მქონე ადამიანებს შეუძლიათ და სარგის ცაიშვილი იყო ასეთი პიროვნება. იგი ყოველთვის ავლენდა დიდ შინაგან კულტურას როგორც ადამიანებთან ურთიერთობაში, ისე სამეცნიერო-საზოგადოებრივ მოღვაწეობაში.

სასიამოვნო იყო ამ ელეგანტურ, ღიმილიან, გულისხმიერ ადამიანთან ურთიერთობა. ახალგაზრდები ბევრ რამეს ვსწავლობდით მისგან, უპირველეს ყოვლისა, თავდაჭერასა და პიროვნების პატივისცემას. ახალგაზრდების მიმართ მამობრივ მზრუნველობას იჩენდა, მოუცლელობის მიუხედავად, პოულობდა დროს იმისათვის, რომ სამეცნიერო ხელმძღვანელობა გაეწია ასპირანტებისა და დოქტორანტებისათვის. ჩვენი თაობის ფილოლოგებიდან, რომლებიც ლიტერატურის ინსტიტუტთან ვიყავით დაკავშირებული, თუ ვინმემ რამეს მივაღწიეთ, ეს სარგის ცაიშვილის დამსახურებაც არის.

ძველი ქართველები იტყოდნენ, ხსენება მართალთა ქებითა აღესრულებსო. რა თქმა უნდა, ჩვენც ქებით ვიხსენებთ ბატონ სარგისს მისი დაბადების 95-ე წლისთავზე, ვიხსენებთ ჩვენს უფროს კოლეგას, მეგობარსა და მოძღვარს. და, მართლაც, ქებას იმსახურებს მისი ცხოვრება, მისი საქმენი, მისი ღვაწლი, რომელიც მან გაიღო ჩვენი ქვეყნის მეცნიერებისა და კულტურის განვითარებისთვის.